

יחסי אמהות- בנות – ד"ר שרה ברסלרמן

יחסים בין אמהות ובנות נחשבו למורכבים ומסובכים מאז ומעולם: באגדות ילדים כמו היפיפייה הנרדמת, שלגיה וסינדרלה אף ניתן למצוא ביטוי ליחסי אם-בת כמאיימים, קשים ומסוכנים. הביטוי הסיפורי של יחסים אלו, גם אם הם מיוחסים באגדות בעיקר לאם חורגת רעה, מהווה השלכה לגיטימית לאותם רגשות שליליים בין אמהות ובנות- שאין לתת להם פומבי במציאות. ואומנם, גם במחקרים פסיכולוגיים נמצא כי דמות האם מתערבבת לעיתים בפנטסיות של הנבדקות עם דמויות של אם חורגת או מכשפה (מקנאה ועוינות), וההסבר הפסיכואנליטי לכך נעוץ בבעיות בלתי פתורות של השלב האדיפאלי.

הסבר זה מתבסס על תיאוריות פסיכולוגיות מסורתיות, שנשענו בעיקר על התיאוריה של פרויד: תיאוריות אלו נתנו לתסביך האדיפאלי וליחסים עם האב מקום מרכזי בהתפתחות המינית והמוסרית של שני המינים, והותירו לאם תפקיד שולי או שלילי.

אי-סימטריה זו בין תפקידי נשים וגברים במשפחה הוצגה לעיתים קרובות כנתון, בו נשים הואשמו על היותן גם בעלות כוח וגם הרסניות. הדואליות של התפקיד האימהי באה לידי ביטוי עיקרי במיתוסים הסותרים שנקשרו אליו: מחד, תפקיד האם נתפס כתפקידה החזק ביותר של האישה במשפחה; מאידך, על ידי הצגת חשיבות התפקיד בחיי הילד, נוצרה גם תופעת **"האשמת האם"** ("mother-blaming").

"האשמת האם", מתרחשת בדרגות שונות, החל מהאשמה פסיכולוגית בגרימה לחוסר בטחון או סכיזופרניה של ילדיה, בהיותה אם קרה, דוחה ונירוטית, ועד הביטוי הפולקלוריסטי של ה"אם היהודייה" והחותנת או החמות. כך קרה שהספרות המקצועית נטתה להאשים נשים בתפקידן כאמהות, גם אם תפקיד זה נחשב מרכזי במשפחה. לעומת זאת, גברים, כאבות, נתפסו כשומרים על הסטאטוס המיתולוגי שלהם בספרות, וכנעוצים על ידי בניהם ובנותיהם.

הפסיכואנליטיקאית צ'ודוראו (Chodorow, 1978), ניסתה לקעקע תפיסה זו, בהתבססה על תיאורית יחסי-אובייקט (object relations). היא טענה, שלא יחסי הבן והבת עם האב, אלא דווקא יחסיהם עם האם- הם המשתנה החשוב ביותר להתפתחות העצמי וליצירת הבדלי אישיות בין המינים.

לדעת צ'ודוראו, יחסי אם-בת יוצרים את הבסיס לקשר העמוק בין נשים (bonding נשי), בעוד אצל הבנים – דווקא ההינתקות מהאם יוצרת בסיס ל-bonding גברי. לפיכך, לא הביולוגיה או הסוציאליזציה יוצרות סטריאוטיפים מיניים, אלא העובדה שנים הן אלו שמגדלות את

הילדים- בנים ובנות: הזדהות הבת עם אימה יוצרת אישיות נשית הבאה להגדרה דרך היחסים וקשרים עם אחרים, וגבולות אגו חדירים יותר וברורים פחות לעומת הגברים. מודל יחסי משפחה זה של ציודוראו מסביר, אמנם את קשרי ה"אחוה" בין נשים, אך אינו כולל בתוכו אפשרות לקיומם של יחסים עוינים בין נשים, ובכללם גם אימהות ובנות.

גם **הספרות הפסיכולוגית-משפחתית** מיקדה תשומת לב מחקרית רבה בתפקיד האימהי, ולא במקרה: התפקיד האימהי, מתואר על ידי פסיכולוגים משפחתיים כתפקיד הנשי בעל העוצמה הרבה ביותר בחיי האישה. הדבר נובע מתפיסת האישה כרוכשת את הגדרת ה"עצמי" שלה דרך יחסיה עם אחרים, כאשר האמהות הינה התפקיד בו יכולת הנתינה שלה באה לידי הביטוי הרב ביותר.

מחקרה של פישר (Fischer, 1991) שעסק בסיבת הקונפליקט בין אמהות ובנותיהן המבוגרות, ובתפיסתן השונה את התפקיד האימהי, מצא כי רוב האמהות סברו שנשים שונות מגברים, בהיותן דואגות לאחרים, ותפסו את הקשר שלהן עם הבת כמייצג את הכשרתן כנשים הדואגות לאחרים, וכן כתמיכה הדדית וכברית בין נשים. רוב הבנות, לעומתן, תפסו את עצמן כדומות יותר לגברים, מאשר שונות מהן. פישר טענה שהבדלים אלו בין אמהות ובנות גרמו ליחסים בעייתיים ביניהן.

בספר **"מה רוצות נשים"** טוענות סוזי אורבך ולואיס אייכנבאום שהחינוך השונה שנותנות אמהות לבניהן ולבנותיהן כדי להכשירם לתפקידיהם החברתיים, מטיל לחץ על יחסי אם-בת בארבע דרכים:

ראשית, אמהות נדרשות ללמד את בנותיהן להעניק. במודע או שלא במודע מעודדות האמהות ומחזקות את נטיית בנותיהן לפיתוח רגישות רגשית, להגיב לאחרים, להושיט יד ולתמוך בזולת. **שנית**, הבת רואה שיחסי אביה אימה אינה בעלי אותה איכות. האם עשויה לחשוף את תחושות הקיפוח של ביחסים הזוגיים ישירות או בעקיפין באוזני בתה. רוב הבנות אכן קולטות את אכזבתה הרגשית של אימן. הן קולטות את הרעיון שאימא, כל אימא, רוצה דברים מאבא ואיננה מקבלת, ולכן מאוכזבת.

שלישית, משום שהאישה-האם עצמה נזקקת במידה מסוימת, היא עשויה לחפש אצל בתה את הקשר הרגשי החסר בחייה. כאשר תלמד את בתה לתת לאחרים, היא עשויה- אולי לא במודע- להציע את עצמה כמועמדת לטיפול של בתה, ויחסייהן עלולים להפוך לנטל של צרכים שלא סופקו במקום אחר.

רביעית, האם בעצמה היא בת, ובת של בת. התפתחותה המוקדמת סומנה בצורות רגשיות זהות. אמה נאלצה ללמדה איך להפוך לאישה. מאבקים אלו צפים בהתייחסותה אל הבת. היא חשה באובדן הטיפוח של אמה, ועשויה לקוות שבתה תפצה אותה בדרך כלשהי.

בגלל סיבות אלו, רצופים יחסי אם-בת בלחצים מיוחדים. האימא עשויה לגלות שבאופן בלתי מודע היא לפעמים מגיבה אל בתה באהבה, הקשבה, הגנה וניחוס, ולעיתים היא מתייחסת בניכור, ריחוק, שיפוטיות ובקורת. ההתנהגות הבלתי עקבית והבלתי נשלטת (בהיותה בלתי מודעת) הזו יוצרת מצב בו הבת עוברת את חיי ילדותה ברגשות של אובדן ואי שלימות. בחפשה אחר קבלת הסיפוק הרגשי החסר, תפנה הבת לחיפוש יחסי קירבה אש יבטיחו לה הגנה ובטחו וימלאו ריקנות זו. למרבה הצער, גברים אליהם היא פונה לא פיתחו, כפי שמניחות אורבך ואייכנבאום, את כושר הטיפוח הרגשי. מנותקת ומאוכזבת מיחסי הקרבה, תגדל האישה ילד, כדי שימלא את החלל וכדי שיהיה לה מישהו עימו תפתח יחסי תלות.... ושוב, דור אחר דור של אמהות ובנות מנסה ומתאכזב.

תסריט זה, המתאר את יחסיהן של אמהות ובנות מנקודת מבט פסיכולוגית-פמיניסטית, עשוי להסביר את ממצאי המחקרים שהעלו אמביוולנטיות **ויחס דו-ערכי של הבת כלפי האם**. יחסים אלו התבטאו, בנוסף לקשר החיובי עם האם, גם ברגשות קנאה ועוינות ותחרותיות ויריבות כלפיה. הממצאים מוסברים על ידי החוקרים כנובעים מתוך הצורך הסימולטאני של הבת להפרדות ולהישארות ביחסים עם האם. שעלתה במחקרים רבים, בהם דיווחו הבנות שהן מסתדרות היטב עם אמהותיהן אך לא רצו לדמות להן.
